

LGBTİ+'LARIN ADALETE ERİŞİMİ

LGBTİ+'LARIN ADALETE ERİŞİMİ

Hazırlayan

Kerem Dikmen
Defne Güzel

Çeviri

Damla Umut Uzun
Kerem Selçuk

Yayımlayan

Kaos GL Derneği
17 Mayıs Derneği

Tasarım

Ceket Medya

Bu kitap parayla satılmaz. İnsan haklarının desteklenmesi amacıyla yapılan ve ticari olmayan etkinliklerde serbestçe kullanılabilir.

Bu yayın Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca KAOS GEY VE LEZBİYEN ARAŞTIRMA VE DAYANIŞMA DERNEĞİ sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

GENEL OLARAK ADALETE ERİŞİM.....	5
GENEL TABLO	6
MEVZUAT AÇISINDAN DURUM.....	8
Yargısal Süreçlerde Usuli Güvenceler	13
Yargısal Olmayan Mekanizmalar	14
HAK SAHİPLERİ VE AVUKATLAR AÇISINDAN GÖRÜNÜM.....	15
HAK SAHİPLERİ.....	15
AVUKATLAR	17
SONUÇ.....	21

GİRİŞ

Lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks ve artı kimliklerin adalete erişimi için var olan araçların işlevleri ve hatta LGBTİ+ toplumu için var olup olmadıkları sık sık tartışma konusu olmaktadır. Mahkeme kararlarıyla da desteklenen genel kanı, mekanizmalara erişimin zor ve masraflı, erişilebilen mekanizmaların işlevsiz olduğu; işlevli olduğu düşünülen yargısal mekanizmaların kararlarınınsa çoğu durumda icra edilemez olduğu şeklindedir.

Bu çalışma, bu genel kanının etkisini bir kenara bırakarak LGBTİ+'lar açısından adalete erişimin ne anlama geldiği, adalete erişim denilince hangi yöntemlerin akla geldiği ve bu yöntemlerin etkililiğini izleyerek sonuçlarını kamuoyuyla paylaşma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Mevzuat inceleme, karar inceleme, paydaşlarla görüşme yöntemlerinin aynı anda uygulandığı çalışmanın sonuçları bir rapor formunda okuyucunun bilgisine sunulmaktadır.

YÖNETİCİ ÖZETİ

Çalışma sürecindeki çıktılar ve hak sahiplerinin deneyimlerine dayanarak altını çizebileceğimiz temel bulgu; Türkiye'de erişilebilir, masrafsız veya uygun maliyetli etkili mekanizmaları kapsayan bir adalete erişim sürecinden bahsetmenin söz konusu olmadığıdır. Bu durum, adalete erişim mekanizmalarının genel yapısından ileri gelmektedir. Ancak sınırlılıklarıyla birlikte var olan mekanizmanın aynı zamanda LGBTİ+ dışlayıcı karakteri; LGBTİ+'lar açısından mekanizmaya erişimdeki zorlukların ve mekanizmanın etkisizliğinin çok daha ağır bir biçimde hissedildiğini ortaya koymaktadır.

LGBTİ+ dışlayıcı eğitim süreçlerinden geçerek yetki elde etmiş hâkim, savcı ve kolluk güçlerinin heteronormatif altyapı etkisindeki zihin dünyası, politika yapıcılarının ve karar alıcıların ürettiği homofobik ve transfobik nefret söyleminin etkisi altındaki iklimle birleştiğinde; LGBTİ+'lar için adalet mekanizmalarına başvurmanın kendisi ihlal üreten süreçlere dönüşmektedir. Bu da karakol, adliye ve idari şikâyet kabul eden diğer kamu makamlarını, LGBTİ+'lar için uzak durulması gereken mekanlara dönüştürmektedir.

Ceza hukuku mekanizmaları içerisinde yer almayan, İnsan Hakları Eşitlik Kurumu veya Kamu Denetçiliği Kurumu gibi alternatif mekanizmalarsa daha baştan ve açıkça LGBTİ+'lara karşı söylem üreten ve LGBTİ+'ları yok sayan, insan haklarına aykırı kamu kurumlarıdır.

Avukatlar ve onların meslek örgütü olan baroların, LGBTİ+'ların adalete erişim konusunda kanunlardan ve avukatlık mesleğinin tarihsel dönüşümünden kaynaklı işlevleri yerine getirdiği söylenemez. Birkaç tekil örnek dışında LGBTİ+'lar, barolar ve avukatlar nezdinde pozitif aksiyon alınması gereken "hak sahibi" olarak kodlanmamaktadır.

Yurttaşların geneline güven duygusu vermeyen, adalet ihtiyacını karşılamayan adalet mekanizmalarının LGBTİ+'lar söz konusu olduğunda daha da belirginleşen dışlayıcı yapısı gerek yargısal gerekse idari mekanizmalarda yapısal bir dönüşümün kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

GENEL OLARAK ADALETE ERİŞİM

Adalete erişim kavramı, dar anlamda bakıldığında, kişinin mahkemeye erişimiyle eş yorumlanmaktadır. Hukuk yolu kullanılarak ihlalin ortadan kaldırılması, bu yorumun temel görünümlerindedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin (AYM) bireysel başvurular üzerine vermiş olduğu kararlarda, "adalete erişim" kavramının çerçevesini çizecek tanım yapmaktan kaçınıldığı, kaçınılmasa dahi böyle bir tanıma, kararlarda yer verilmediği görülür. Buna rağmen AYM kararlarında veya azınlık oylarında alt unsurlar üzerinden adalete erişim kavramının ele alındığını görmekteyiz. Yargılamanın makul sürede tamamlanmaması, verilen kesin sürede temyiz giderinin mahkeme veznesine yatırılmaması

- mahkemeye gidebilme hakkı
- var olan yargı yolunun hak sahibine makul seviyede başarı şansı sunması
- dava açma süreleri ve tebligat hukukundan kaynaklı sınırlamalar
- yargılama giderlerinin yüksekliği

AYM'nin adalete erişim tartışması yaptığı kararlarda dikkat çeken alt başlıklardır. Adalet Bakanlığı, bir bireysel başvuruya sunduğu görüş yazısında, "hukuki konularda mahkemelerde dava açma hakkı anlamına gelen mahkemeye erişim hakkının mahkemeye gitme hakkını da kapsadığını, AİHM içtihadına göre, mahkemeye erişim hakkının mutlak bir hak olmadığı, birtakım sınırlamalara tabi tutulabileceği, bununla birlikte bu sınırlamaların kişinin adalete erişim hakkının özünü zedeleyecek noktaya ulaşmaması gerektiği" vurgusu yapmıştır.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM/AİHM) kararları, adalete erişim bağlamında, özellikle İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin (İHAS/AİHS) 6. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı ile ilişkili olarak bu çerçeveyi daha geniş yorumlamaktadır. Mahkeme önüne gidebilmenin ön aşamalarına erişim, örneğin avukat yardımından ya da adli yardımdan yararlanma veya elde edilmiş bir kararın icrası ya da infazı da bu yorum içerisinde kalmaktadır.

Adalete erişim, esas olarak adalet mekanizmalarına erişimi ifade eder. Bununla birlikte, devletlerin hakka erişimi engelleyen veya sınırlayan müdahalelerden kaçınmasını gerektiren negatif yükümlülükler ile devletlerin bireylerin hakka erişimini sağlamak için aktif tedbirler ve eylemler almasını gerektiren pozitif yükümlülükler, adalete erişim konusuna daha geniş bir yelpazeden yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, AİHM'in ilk kez toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin Avrupa Sözleşmesi kapsamında bir ayrımcılık biçimi olduğuna hükmettiği dönüm noktası niteliğindeki Opuz & Türkiye davası, devletin olası ihlallere karşı önleyici ve koruyucu mekanizmalar sağlama ve teşvik etme konusunda pozitif yükümlülükleri olduğunu ve bunun adalete erişimden ayrı düşünülmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.¹ Bu kararında Mah-

Adalete erişim, "Yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı, bütünlüğü ve güvenilirliği, cezasızlık ve yolsuzlukla mücadele ve kadınların yargıya ve diğer kanun uygulama mekanizmalarına eşit katılımı ile birlikte hukukun üstünlüğü ve iyi yönetişimin temel bir unsurudur. Adalete erişim hakkı çok boyutludur. Adil olma, bulunabilirlik, erişilebilirlik, iyi kalite, mağdurlar için hukuk yollarının sağlanması ve adalet sistemlerinin hesap verebilirliğini kapsar."

BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin 33 No'lu tavsiye kararından

¹ <https://l24.im/u4Yt3z>

keme, kamu kurumlarının, failin mağdura dönük saldırı ihtimalini öngörmesi için yeterli neden olup olmadığı (§133 ve devamı); kamu makamlarının mağdurun öldürülmesini engellemek için gerekli özeni gösterip göstermediği (§137 ve devamı); faile dönük kovuşturmanın etkililiği (§150 ve devamı); faile dönük eylemin ev içi şiddetle ilgili olarak toplumsal cinsiyete dayalı eşitlikle olan ilişkisi (§199 ve devamı) üzerinden yaptığı değerlendirme sonucunda yaşam hakkına ilişkin İHAS 2. madde, işkence yasağına ilişkin 3. madde ve bunlarla birlikte ayrımcılık yasağına ilişkin 14. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

Bu çalışmada özel olarak LGBTİ+'ların adalete erişimi, ağırlıklı adli kolluğa başvuruyu da kapsayacak şekilde adli mekanizmalara başvuruda öznelerin motivasyonu ve adli süreçleri bir bütün olarak ele alacaktır. Bu yapılırken kısaca mevzuattaki durumun genel bir fotoğrafı çekildikten sonra, hak sahipleri ve avukatların yargı süreçlerinden önceki ve yargı süreçlerindeki deneyimleri ışığında değerlendirme yapılacaktır.

GENEL TABLO

AYM'nin düzenli olarak yayımladığı üç aylık istatistiklerin sonucunu 01.08.2023 tarihinde yayımlanmıştır.² Bu istatistiklere bakıldığında, şimdiye kadar verilen ihlal kararlarının %79,3'ünün makul sürede yargılanma hakkına; %4,9'unun ise adil yargılanma hakkına ilişkin olduğu görülmektedir. İhlal kararlarının aynı zamanda birden fazla hak başlığını da içerebildiği gözden kaçırılmamalıdır. Ancak %79,3 oranı bile tek başına, adalete erişim bakımından sistematik sorunu büyük bir netlikle ortaya koymaktadır.

Kaynak: Anayasa Mahkemesi resmi web sitesi, https://www.anayasa.gov.tr/media/8839/bb_2023_2_tr.pdf

² https://www.anayasa.gov.tr/media/8839/bb_2023_2_tr.pdf

İHAM'a ulaşan bireysel başvurular açısından da durum farklı değildir. Güncel istatistiklere göre Türkiye aleyhine yapılan ve ihlal kararı verilen bireysel başvurularda listenin üçüncü sırasında adil yargılanma hakkı ihlalleri yer almaktadır.³

Violations by Article and by State

2022	Total number of judgments	Other judgments															Other Articles of the Convention													
		Total	Total	Total	Total	2	2	3	3	3	2/3	4	5	6	6	6	7	8	9	10	11	12	13	14	P1-1	P1-2	P1-3	P1-4		
Lithuania	14	9	5						5	1	1								1	1									1	
Luxembourg	1	1												1																
Malta	13	11	2								1					1		2						6		7				
Republic of Moldova	34	31	2		1	1	2		7	7			6	10			1	4							1	8			1	
Monaco																														
Montenegro	3	3												1	2															
Netherlands	1		1																											
North Macedonia	6	4	2											2							1				1					
Norway	5	1	4																1											
Poland	34	30	4						4	1	1		9	5	7			5		2			11		1				5	
Portugal	9	7	2			1													1		3									
Romania	81	72	5	3	1	1	3		37	2			10	1	1		6			5				1	8				1	1
Russian Federation	384	374	6	2	2	14	13	6	198	18	2		195	88	2	4	1	98	6	25	49		119	6	12		2	3	17	
San Marino	2	2												1	1															
Serbia	12	10	1	1									2			5		1							5			1	1	
Slovak Republic	13	12			1	1	1						2	3	3			3					2		1					
Slovenia	4	4											2	1											1					
Spain	13	9	4				1						4						4		1									
Sweden	3		3																											
Switzerland	7	7								1				2					1		1	1			1					
Türkiye	80	73	5		2	1	1		6	3			27	16		3	1	4	1	8	6		2	1	20		3		1	
Ukraine	144	141	1		2		5	1	51	8	1		114	21	45			1	7		2	1		64	1	6		4	11	
United Kingdom	4	2	2											3											1	1				
Sub-total		1,059	89	6	10	26	40	7	340	56	9		407	223	92	31	3	176	11	57	64		237	24	104		11	8	46	
TOTAL ⁴																														

This table has been generated automatically, using the conclusions recorded in the metadata for each judgment contained in HUDOC, the Court's case-law database.
1. Other judgments: just satisfaction, revision, preliminary objections and lack of jurisdiction.
2. Figures in this column may include conditional violations.
3. Cases in which the Court held there would be a violation of Article 2 and/or 3 if the applicant was removed to a State where he/she was at risk.
4. One judgment is against more than 1 State: Republic of Moldova and Russian Federation.

Kaynak: ECHR resmî web sitesi, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Stats_violation_2022_ENG

Ancak adalete erişimi yalnızca İHAS 6. maddesiyle bağlantılı olarak düşünmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Örneğin atıf yapılan Opuz kararında ihlal edildiği tespit edilen İHAS normu, adil yargılanma hakkına ilişkin 6. madde değildir. Keza AYM'nin adalete erişim konulu bireysel başvurular üzerine verdiği ihlal kararlarında da yalnızca adil yargılanma değil, bununla birlikte işkence yasağı⁴, mülkiyet hakkı⁵, özel hayata saygı hakkı⁶, ifade özgürlüğü⁷ hakkı da incelenmiş ve ihlal kararı verilmiştir. İHAS düzleminde adalete erişimin bir yanı sıra adil yargılanma hakkı ile diğer yanı sıra etkili başvuru hakkı ile ilişkilidir; ancak özellikle etkili başvuru hakkının diğer maddelerle birlikte ihlal edilebilen yapısı, adalete erişimin diğer bütün temel haklarla organik ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Öte yandan kadınların adalete erişimi ile ilgili BM Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesinin (CEDAW) 33 No'lu tavsiye kararı⁸ ışığında adalete erişim, "Yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı, bütünlüğü ve güvenilirliği, cezasızlık ve yolsuzlukla mücadele ve kadınların yargıya ve diğer kanun uygulama mekanizmalarına eşit katılımı ile birlikte hukukun üstünlüğü ve iyi yönetimin temel bir unsurudur. Adalete erişim hakkı çok boyutludur. Adil olma, bulunabilirlik, erişilebilirlik, iyi kalite, mağdurlar için hukuk yollarının sağlanması ve adalet sistemlerinin hesap verilebilirliğini kapsar." Adalete erişim ile ilgili bu çerçevede LGBTİ+'ların adalete erişimi kavramı için de

3 https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Stats_violation_2022_ENG
4 (Ali Ocak ve Saime Sebla Arcan Tatlav, B. No: 2019/18583, 19/10/2022)
5 (Bedel Seven, B. No: 2020/215, 2/3/2023)
6 (Nurdan Şahin, B. No: 2018/10377, 29/9/2020)
7 (Abbas Karabulut, B. No: 2015/12317, 20/9/2018)
8 https://digitallibrary.un.org/record/807253/files/CEDAW_C_GC_33-EN.pdf?ln=en

referanstır. Adalete erişimi "toplumu oluşturan bireylerin, insan hakları, temel hak ve özgürlükler ve adaletin kalitesinden ödün vermemek koşuluyla, en kolay, hızlı, etkili ve en az masrafla, uygun hukuki mekanizmalardan yararlanarak, ihtiyaç duydukları hukuki çözümlere ulaşması olarak" tanımlayan yaklaşımlar da vardır.⁹

Çalışma kapsamında hak sahipleriyle yapılan görüşmelerde, LGBTİ+ların sanık veya şüpheli sandalyesinde oturduğu durumlarda adalet sisteminin hızlı işlediği fark edilmiştir. Ancak, kendilerine zarar veren üçüncü tarafların suçlarını bildirdikleri durumlarda LGBTİ+'ların adalet arayışı uzun zaman almaktadır. AYM veya İHAM'ın, ceza hukuku mekanizmalarında mağdur, şikayetçi veya katılan statüsüne sahip olanların, adil yargılanma hakkı ihlali iddiasıyla yaptıkları başvuruları, konu bakımından yetkisizlik sonucunda kabul edilemezlik kararlarıyla karşıladıkları düşünüldüğünde, adalete erişim bakımından görünmeyen çok büyük bir ihlal bütünü olduğu dikkat çekmektedir.¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 90. maddesine göre "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz." İnsan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalaraysa bundan daha geniş bir koruyucu hüküm getirilmiş ve ulusal kanun hükmüyle bu antlaşmaların hükümleri arasında farklılık olması halinde, antlaşma hükmünün uygulanacağı açıkça ifade edilmiştir.¹¹ Ancak bu ulusal mevzuatın içeriği ile ilgili herhangi bir fikir veremez. Hemen belirtelim ki kişi hak ve özgürlüklerine ilişkin antlaşmalardan daha geniş bir koruma sağlayan kanun hükümleri, Anayasa'nın bu maddesine dayanılarak uygulamaktan kaçınılamaz. Başka bir ifade ile devletler antlaşma hükümlerini, hak alanını daraltmak için kullanamaz.

Doğrudan adalete erişim ile ilişkilendirilmese de eğitim sisteminin yurttaşlık hakları konusunda kişilere bilgi sağlamayan yapısı, dolaylı da olsa adalete erişim konusunda öznelerde motivasyon eksikliğine yol açmaktadır.

MEVZUAT AÇISINDAN DURUM

Yukarıda çizilen çerçeveden bakıldığında görülüyor ki toplumun bazı kesimleri kimi zaman devlet tarafından sistematik ayrımcılığa maruz bırakılıyor, kimi zaman da üçüncü kişilerden kaynaklanan ayrımcılık, kamu makamlarının eylemsizliği nedeniyle yaptırımsız kalıyor. Bu bağlamda, adalete erişim mücadelesi cevapsız kalan toplumsal kesimlerin, toplumun geneli ile hak ve özgürlük bakımından üst seviyede eşitlenmesinin, belirli kanunlarda yapılacak düzenlemelerin teşvik ettiği pozitif aksiyonlarla mümkün olacağını söylemek gerekir.

AYM bireysel başvuru kararlarının yukarıda açıklanan profili, adalete erişimin Türkiye'nin bütün toplumsal kesimleri açısından bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte LGBTİ+'lara istihdama erişim, sosyal güvenceye erişim, mülkiyet ve bununla ilişkili olarak miras haklarına erişimde devlet kurumları eliyle uygulanan ayrımcılık, LGBTİ+ yoksulluğunun sistematik arka planını ortaya koymaktadır. Ayrıca AYM'nin bireysel başvurular üzerine verdiği kararların politika ve kanunlarda değişikliğe neden olmadığının da altı çizilmelidir. Bu sistematik arka plan özellikle nitelikli adli yardım, nitelikli müdafî yardımı, yargı harçlarından muafiyet gibi başlıklarda LGBTİ+'ların sayısal ve oransal olarak daha büyük bir ihtiyaca sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

9 <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2015/09/MERAL-SUNGURTEK%C4%B0N.pdf> (Sf. 402)

10 Sanık sıfatına sahip olmadığı için bir suçla itham edilmemesi dolayısıyla adil yargılanma hakkına sahip olmayan mağdurların elbette diğer haklarla ilişkili olarak bireysel başvuru yapması mümkündür.

11 Tam bu noktada iki konu gözden kaçırılmamalıdır. İkili veya çok taraflı andlaşma olması nedeniyle Türkiye'nin tarafı olduğu insan haklarına ilişkin bütün uluslararası sözleşmeler de bu kategoridedir. Öte yandan devletler, insan hakları sözleşmelerini gerekçe göstererek o sözleşmelerden daha geniş bir koruma sağlayan ulusal mevzuat hükümlerini uygulamaktan kaçınmazlar.

LGBTİ+'lar yargının bağımsız ve/veya tarafsız olmadığı konusunda genel bir kanaate sahiptir.

Görüşmelerden çıkan genel sonuç, hak sahiplerinin, yargıçların, kararlarında ve yargılama süreçlerinde kendilerini siyasal iklim ve siyasetçi baskısından soyutlayamadığı. Bu durum, yargıç bağımsızlığını ve tarafsızlığını güvence altına alan normların bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Cumhurbaşkanı ve bakanlar gibi yargı çalışanlarının yükselme ve atanmalarında söz sahibi olan kişiler tarafından LGBTİ+'lara dönük üretilen nefret söyleminin yoğunlaştığı dönemlerde; yargıç ve savcılarının önceliğinin adil bir yargılama süreci değil; kendilerinin mesleki ve kişisel kariyerleri olduğu açıkça görülebilir. Ancak nefret ikliminin hakim olmadığı dönemde de benzer kararların verilebiliyor olması yargı çalışanlarının homofobik ve transfobik yaklaşımlarının esas olarak siyasetten bağımsız bir durum olduğunu da göstermektedir. Bir görüşmecinin bunu doğrulayan beyanı oldukça dikkat çekicidir:

"Şu an devam eden davamın hâkimi hiç suratıma bakmıyor. Tuhaf birisi. Çok sessiz. Kendi kendine konuşuyor. Ne dediğini hiç anlamıyorum zaten. Kâtip yazınca ekrandan takip edebiliyorum ne dediğini. Şu ana kadar karşılaştığım hakimler doğru düzgün dinlemiyorlar. Şeklen süren duruşmalar var. Hiçbir anlamı yok yani. Yapılmış olsun diye yapılan davalar. Belki çoğunda karar önceden verilmiştir bile ve sadece belli sayıda celse olması gerekiyordu gibi hissetmeye başladım. Homofobik doktorun yargılandığı davada doktor avukatsız gelmişti. İzin almadan konuşuyordu. "Efendim beni hedef gösterdiler, sahillerdeki travestiler bana bıçak çekerlerse ben ne yapacağım?" gibi şeyler söylüyordu. Bunu söyleyen insan beraat etti. Hâkim mesela ama orda onu azarlamıştı söz vermeden konuştuğu için. Hâkim gençti bir de. Doktor da yaşlıydı ve kızardı, bozardı. Bir yandan da adliyedeki insanların hepsi bir tuhaflar. Memurundan savcısına kadar."

Adli yardım, maddi gücü olmayanın avukata ücret ödemediği erişimini sağlayan sistemin adıdır ve Hukuk Muhakemesi Kanunu (HMK) ile Avukatlık Kanunu'nda (AK) düzenlenmektedir. Kişiler genel olarak barolara başvurarak maddi imkansızlıkları nedeniyle avukat atanmasını talep etmektedir. Atanan avukatın ücreti, yargı harçlarının bir kısmı ile oluşturulan bütçeden karşılanmaktadır. Ne HMK ne de AK'de pozitif aksiyona ilişkin bir düzenleme mevcuttur. Ceza soruşturmaları veya davalarında ise avukat yardımından yararlanma, şüpheli veya sanık konumunda olanlar için talep edilen her durumda mümkündür. Kişinin ceza soruşturması veya yargılama sürecinde mağdur statüsünde olması durumunda ise yalnızca küçüklere ve kendini ifade edemeyecek şekilde malul olanlara dönük pozitif aksiyon düzenlemesi vardır. Bu sistemlerden yararlanan LGBTİ+'ların başvuruları üzerine görevlendirilen avukatların toplumsal cinsiyet eşitliği temel eğitimi gibi eğitim veya atölye çalışmalarına katılmasının zorunlu tutulması henüz sistematik hale gelmemiştir. Öznelerle yapılan görüşmelerde, baro tarafından atansa dahi avukatın o baronun -varsa- LGBTİ+ hakları alanında çalışan merkez veya komisyonunda görev alıyor oluşunun, avukat ve özne arasındaki iletişimi güçlendirdiği dikkat çekmektedir. Günümüz koşullarında öznelere, ilgili merkezden avukat görevlendirilmesiyle ilgili sistem kuran tek baro Ankara Barosu'dur. Bu da nüfusun yalnızca çok küçük bir kısmının bu imkana sahip olduğunu göstermektedir.

Bu noktada adli yardıma erişim aşamasına ayrıca değinmek gerekir. Adli yardım avukatına erişim için hak sahipleri çoğu zaman adliyelerde, bazen de baro merkezlerinde bulunan ön bürolara mesai saatleri içinde başvurmak zorundadır. Bu bürolarda da adli yardım sistemine kayıtlı avukatlar, stajyer avukatlar ve baro personelleri çalışmaktadır. Bu kişilerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bir meslek içi eğitime tabi tutulması söz konusu değildir ve avukatların, içinde bulunduğumuz toplumun heteronormatif yapısından ayrı bir yaklaşımda olduğunu öne sürebilmemiz için geçerli bir sebep bulunmamaktadır. Dolayısıyla adli yardım bürosuna erişim, ön başvuruyu yapma, başvuru sırasındaki iletişim, görevlendirme gerçekleştirildikten sonra avukatla görüşme süreçleri çoğu zaman uğradığı hak ihlalinin etkisini azaltmak veya ortadan kaldırmak için yargısal

süreçlere başvurmayaya karar veren LGBTİ+'ların yeni hak ihlalleri ile karşılaştığı tüketici bir sürece dönüşmektedir. Özellikle mahkeme salonlarında hâkim, savcı, kâtip, mübaşir, taraf avukatlarından kaynaklı fobik tutumlar, küçümseyici ifadeler, onur kırıcı muamelelere ilişkin de üçüncü kişilerden aktarılan deneyimlere dayalı bilgi sahibi olan LGBTİ+'lar için adli yardım mekanizmasına başvuru motivasyonu oldukça azdır. Dolayısıyla adalete erişimi yalnızca adli yardım veya harç ve yargı giderlerinden muafiyet olarak düşünmemek ama onlarla beraber infaz veya icra aşamaları da dahil olmak üzere yargı sisteminin bütün unsurlarıyla LGBTİ+'ların karşılaşma anlarını dahil ederek düşünmek gerekir. Bu perspektiften bakıldığında LGBTİ+'ların adalete erişiminin özellikle kimliği açık olan LGBTİ+'lar bakımından çok boyutlu sorunlar içeren sistematik bir sorun yumağı olduğunu söylemek zor olmayacaktır.

Türkiye'de faal olan avukatlar açısından avukatların ücret alma zorunluluğu, *pro-bono* olarak adlandırılan ücret almadan sosyal dava üstlenme olanağını imkânsız kılmaktadır. Öte yandan LGBTİ+ hakları alanında çalışan avukatlar da LGBTİ+'ların uğradığı eşitsizlikten payına düşeni almakta ve çoğu zaman benzer ekonomik eşitsizliklerle baş etmek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla *pro-bono* avukatlığın yasal statüsü olsa bile bunun adalete erişim konusunda mevcut toplumsal ihtiyacın çok sembolik kısmını karşılayacağını söylemek yanlış olmaz.

Hak sahipleriyle yapılan görüşmelerde baro tarafından görevlendirilen avukatlarla yaşanan güven krizi de dikkat çekmektedir. Bu noktada öznelere açısından, LGBTİ+ hakları alanında çalışan dernekler tarafından sunulan avukat desteği, her türlü sınırına rağmen önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Bir kısım görüşmeci ise baro tarafından ücretsiz avukat gönderildiğine ilişkin bilginin toplumda yaygınlaştırılmadığından yakınmış ve bu konuda baroların daha aktif bir tutum izlemesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Yargı harçlarından muafiyet ancak Mahkemelerin bu konudaki ön talepleri kabul etmesi halinde mümkündür. Ceza yargılamalarında harç zaten ödenmemektedir. İdari yargılamalar için uygulanan kanun da HMK'ye atıf yapmaktadır. HMK'ye göre kişilerin adli yardım başvuruları hakkında başvuruyu alan Mahkeme bir karar verecektir. Karar adli yardım talebinin reddi yönünde olursa itiraz yolu mevcut olup itiraz üzerine verilen karar kesindir. Ancak HMK, LGBTİ+'lar açısından bir pozitif düzenleme içermemektedir.

Yapılan görüşmelerde yargılama giderlerinin dava açma motivasyonu üzerindeki olumsuz etkisi dikkat çekmektedir. LGBTİ+'ların istihdama erişim ve istihdamın insan onuruna yaraşır olarak sürdürülebilirliği konusunda uğratıldığı ayrımcılığın sistematik niteliğinin LGBTİ+ yoksulluğu üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, bu motivasyonun ağırlığı daha net şekilde anlaşılır. Yapılan görüşmelerde bir özne durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"Genelde dezavantajlı bir toplum olduğumuz için zaten para pul da olmuyor avukata gidebilecek. Ancak bir sivil toplum kuruluşu desteklerse ve biz de mecbur hissederseniz yapıyoruz başvuru. Örneğin daha önce başıma bir polis yaralaması geldi ve uğraşmadım çok. Sürecimi destekleyen bir kurum olmasına rağmen."

Bu durum iki sonucu açığa çıkarmaktadır. İlki, potansiyel bir işkence vakasında bile adalet mekanizması, hak sahiplerinin yargı süreçlerine başvuru motivasyonunun engellemektedir. İkincisi ise esas olarak soruşturulması veya kovuşturulması için mağdurun şikayetine ihtiyaç duyulmayan bu gibi durumlarda kolluk veya savcılık tarafından re'sen soruşturma açılmamaktadır. Bu, şüphelisi kolluk olan durumlarda daha sistematik bir niteliğe bürünmektedir.

Usul kanunlarında özellikle duruşma sırasında veya soruşturma aşamasında kolluk dahil olmak üzere yetkililerle karşılaşma anlarında LGBTİ+'ların kendilerini rahat ifade edebilmelerini sağlamaya dönük herhangi bir düzenleme yoktur. Hak sahipleriyle yapılan görüşmelerde, yargı meka-

nizmasında çalışan hâkim, savcı ve kolluk görevlilerinin, LGBTİ+'ların hak arayışını kendilerine zaman kaybettiren gereksiz bir çaba olarak görme yaklaşımında olduğu net olarak görülmektedir. Bir görüşmeci bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"Mesela bazı yerleri benim söylediğim şekilde ifadeye yazmadı. Ben oraları tekrar tekrar düzelttirdim. Benim bazı söylemlerimi yumuşattı. Ya da bazı yerleri es geçti, kendince elledi zihninde. Ama oralar aslında şiddetin, ayrımcılığın, homofobinin kendini gösterdiği yerlerdi. Neden bunları es geçti bilmiyorum".

Başka bir görüşmeci ise deneyimini şöyle ifade etmiştir:

"Kendini doğru düzgün ifade etmene dahi izin verilmiyor. Yargılanıyorsan savunma hakkını düzgün kullanamıyorsun. Hâkim sürekli müdahale ediyor. Senin söylemediğin bir şekilde duruşma zaptına not aldıyor. On defa düzeltmen gerekiyor. Bazen çok aksi biri olabiliyor. Burnundan kıl aldırıyor."

Türkiye'de hak sahiplerinin özellikle toplumsal cinsiyete dayalı hak taleplerinin ifade edildiği gösteri yürüyüşleri ve basın açıklamalarına, kolluk kuvvetlerinin amirleri konumundaki valilik veya kaymakamlıkların yasaklama kararlarından da güç alarak uyguladığı şiddet çoğunlukla orantısızdır. Özellikle adli kolluk olarak çalışan polisler, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında eğitim almadıkları ve bu konudaki disiplinsizliklerinin kişisel sicillerine işleneceği konusunda bilgilendirilmedikleri müddetçe bu durumun devam edeceği ve sonucunda LGBTİ+'ların adalete erişmek konusunda isteksiz davranacağı da açıktır. Bu konudaki sistematik sorun giderilmediği müddetçe adalet mekanizmalarına erişen LGBTİ+'lar üzerinden açıklanacak sayısal verilerin hiçbir geçerliliği olmayacaktır. Zira adalete erişim LGBTİ+'lar açısından çoğu zaman mekanizmaya ulaşma değil; işlettiği süreçler başlı başına bir hak ihlali içeren bu mekanizmaya başvurma motivasyonunun kamu gücü tarafından kırılması olarak kendini göstermektedir.

Hukuk dilinin anlaşılabilirliği da LGBTİ+'ların kavramsal düzeyde de olsa adalet mekanizmalarına erişim konusundaki bilgi eksikliğinin bir başka nedenidir. Öznelerle yapılan görüşmelerin tamamında dikkat çeken konu, öznenin sivil toplumla ilişkisinin arttığı ölçüde hukuk okur yazarlığının da arttığıdır. Bu da LGBTİ+ hak örgütlerinin faaliyetlerinin, adalete erişim konusunda öznelerin bilgi ve farkındalık seviyesine yaptığı katkıyı net olarak gösterirken, devletin kurguladığı eğitim sistemi ve müfredatın yurttaşlık bilinci konusunda kişilere hiçbir katkı sunmadığını da ortaya koymaktadır.

Kanun ve politika konusundaki en bariz gerileme Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin (İstanbul Sözleşmesi) Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından 19.03.2021 tarihinde feshedilmesidir.¹² Bu fesih işlemine karşı açılan davalar da nihai kararı vermeye yetkili yargısal makam olan Danıştay idari Dava Daireleri Kurulu tarafından kesin olarak reddedilmiştir.¹³ Bu bağlamda artık LGBTİ+'ların atanmış ailelerinden, partnerlerinden veya üçüncü kişilerden kaynaklı uğradıkları ev içi şiddet için etkili bir mekanizma söz konusu değil. Nefret suçlarıyla ilgili dokümantasyon sisteminin bulunmaması, etkili bir ceza politikasının inşa edilmesinde engel iken zaten halk kesimlerini aşağılamayı suç olarak niteleyen Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 216. maddesinin LGBTİ+ kapsayıcı olmayan şekilde yorumlanmasının Anayasa Mahkemesi dahil yüksek yargı organları tarafından eleştirilmemesi veya Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununda olduğu gibi TCK 122. maddesinin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve ifadesi temelli ayrımcılığı kasıtlı olarak dışta bırakarak belirli durumlardaki ayrımcılığın suç eylemi olarak nitelenmesi, yasaların da ayrımcı olması anlamına gelmektedir.

¹² <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210320-49.pdf>

¹³ <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/272297-danistay-a-gore-istanbul-sozlesmesi-nden-cekilmek-hukuka-uygun>

Adalet erişim bakımından bir bütün olarak bakılırsa, şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür. Eğitim sistemi LGBTİ+ dışlayıcıdır, dolayısıyla LGBTİ+ öğrenciler açısından yurttaşlık haklarını okul öncesi eğitim ve ilk öğretim sürecinde bilimsel bir sistemde öğrenme imkanının sistematik olarak engellendiğini söylemek yanlış olmaz. LGBTİ+ öğrenciler akran zorbalığı, idareci ve öğretmen baskısı arasında sıkıştırılmış durumdadır. Bunun gerçekleşmemesi ise kişilerin var oluşlarına dair beyan veya ifadelerini başkalarıyla paylaşmaması halinde mümkündür; yani baskıya uğrama- nın tek yolu kalabalıklar arasında kaybolmayı başarmaktır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana- akımlaştırılmaması, dahası, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının din, milliyet, ahlak ve kültür gibi varoluşsal olmayan gerekçelerle kriminalize edilmesi, kişilerin kendi haklarına ilişkin farkındalığı önünde somut bir engeldir.

LGBTİ+'lar karar alma süreçlerinin dışındadır, dolayısıyla iyi yönetim ilkelerinin LGBTİ+'lar açısın- dan geçerli olması söz konusu bile değildir. LGBTİ+lar kanunların, uygulama metinlerinin veya politika metinlerinin inşası süreçlerine kesinlikle dahil edilmemektedir.

Adalet mekanizması içerisinde LGBTİ+ görünürlüğü "o"dır. Adli kolluk görevlilerinin eşcinsel ol- ması meslekten ihraç¹⁴, hakimlerin eşcinsel olmasıysa disiplin cezası¹⁵ nedenidir. Polis meslek okullarında veya hukuk fakültelerinde müfredat LGBTİ+ dışlayıcıdır ve içinden geçtiğimiz dönem- de yoğunlaşan şekilde kişilerin cinsiyet ifadeleri ve buna ilişkin semboller taşımaları, rektörlükler tarafından açılan disiplin soruşturmalarına gerekçe kılınmaktadır.¹⁶ Bu eğitim süreçleri bir bütün olarak LGBTİ+'ların adalet erişimi önünde hazırlığı geçmişe dayanan engeller olarak belirlemek- tedir.

Adalet erişim, infaz hukukunda da erişimi kapsamaktadır. Türkiye'deki cezaevlerinin ve tutu- kevlerinin mimarisinden ve planlamasından başlamak üzere LGBTİ+'lar açısından ihlal üreten sistematik yapısı içerisinde; muayene hakları, geçiş süreçleri, cinsiyet ifadesi için ihtiyaç duyulan hormon veya eşyaya erişim, kurum içi uygulamalar, partnerle görüşmeyi yasal evlilik bağının varlığına bağlayan ziyaret süreçleri, geçiş sürecini tamamlamamış transların kendi cinsiyetinden olmayan insanlarla aynı yerde yaşamaya ve ring araçlarına binmeye zorlanması ve benzer birçok kamusal eylem, adalet erişim konusunun sistematik sorunlu yapısının alt başlıklarıdır.

Nitelikli bir avukat desteğine ulaşmaları türlü nedenlerle zor olan LGBTİ+'lara sınırlı olarak destek sunan LGBTİ+ hak örgütlerinin devlet tarafından idari ve cezai soruşturma tehdidiyle kuşatılarak insan kaynakları ve finansal kapasitelerinin sistematik olarak sınırlandırılmaya çalışılması; LGBTİ+'ların adalet erişimi için var olan alternatif yöntemlerin de git gide sınırlandırılması veya nihayet yok olma- sı anlamına gelmektedir. LGBTİ+'ların adalet erişimi konusundaki pozitif yükümlülüklerini yerine getirmeyen kamu kurumları, bunu sınırlı olsa da sağlamaya çalışan sivil toplum örgütlerine karşı kapatma veya çalışamaz hale getirme tehdidi anlamına gelen mevzuat değişiklikleri yapmakta- dır. Bütün bunlar olurken kamuoyunun bekçi köpeği (Public dog) işlevini yerine getirmeye çalışan gazetecilerin toplumsal cinsiyet ve hak temelli gazetecilik yapmaları ise günden güne zorlaştırıl- maktadır. Sansür yasalarıyla kuşatılan gazeteciler, kaynaklara erişim konusunda devasa sorun- larla baş etmek zorunda bırakılmaktadır. Öte yandan, medya ve basın alanında yetkilendirilmiş resmi kurumlar, yurttaşların vergisiyle oluşturulan fonlama mekanizmalarına hak temelli çalışan gazetelerin erişimini kısıtlarken¹⁷ homofobik ve transfobik nefret odaklarına devasa bütçeler ak- tarmakta¹⁸; eşcinsel ilişkilerin duygusal boyutunu içeren yayınlar için para cezası uygularken¹⁹,

14 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/escinsel-polis-ihrac-edildi-1277727>

15 <https://www.ahaber.com.tr/yasam/2022/09/26/hakimin-rezaleti-ortaya-cikti-escinsel-uygulamasindan-dosyasina-bakti-gi-zanliyla-mustehcen-gorusemeleri-ifsa-oldu?paging=3>

16 <https://kaosgl.org/haber/odtude-gokkusagi-bayragina-da-sorusturma>

17 <https://www.gazeteduvar.com.tr/basin-ilan-kurumu-evrenselin-reklam-yayimlama-hakini-tumden-iptal-etti-haber-1578365>

18 <https://www.gazeteduvar.com.tr/iktidar-destekcisi-medyaya-akan-kamu-kaynagi-1-yazili-basinda-kamu-bankalari-reklamla-ri-dagilimi-haber-1526532>

19 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/rtuktan-tlcy-escinsel-iliski-cezasi-1759570>

toplum içinde homofobik nefreti yaygınlaştıran nefret odaklarının insan hakları hukukuna aykırı toplantılarını yaygınlaştırmak için kamu spotlarıyla destekleyici faaliyetlere girmektedir.²⁰

Sonuç olarak yasal çerçevede LGBTİ+'ların adalete erişimi için gösterge sayılabilecek adalet mekanizmalarının varlığı, LGBTİ+ kapsayıcı adaleti tesis eden nitelikte karar süreçleri, hukuki yardımın varlığı veya var olan hukuki yardımın niteliği, adalete erişimde LGBTİ+'ların güçlendirilmesi konularında çöp seviyesine yakın düzeyde bir negatif durum tespiti yapmayı olanaklı kılar.

Yargısal Süreçlerde Usuli Güvenceler

Ceza hukuku mekanizmalarında mağdur, şikayetçi veya katılan statüsünde olanların adil yargılanma hakkı ihlali ile ilgili başvurularını AYM'nin, konu bakımından yetkisizlik gerekçesiyle kabul edilemezlik kararıyla karşıladığını yukarıda açıklamıştık. İlginç olansa AYM'nin bu konudaki ilk emsal kararı, bir trans kadının, şiddet çağrısı da içeren nefret söylemi hakkındaki suç duyurusunun takipsizlikle karşılanmasına ilişkin bir başvurusunda verilen kabul edilemezlik kararıdır.²¹ Mağdur transın adil yargılanma hakkı ihlali başvurusu yapamayacağını belirten AYM, emsal niteliğindeki bu ilk kararı, 801 ayrı başvuruda kabul edilemezlik kararına gerekçe kılmıştır.²² Konu hala İHAM'ın önündedir.²³ Ancak savcı karşısında güçsüz olduğu varsayılan sanıkları savcılarla eşit seviyeye taşıyacak bir denklemin ürünü olan İHAS 6. maddenin, mağdurlara karşı savcıların genel olarak ön yargılı olduğu gözetildiğinde yol açtığı sonucun; LGBTİ+ mağdurları cis-heteroseksüel sanıklar karşısında güçsüz kılmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim hak sahipleriyle yapılan görüşmelerde dikkat çeken bulgu, şikayetçisi LGBTİ+'lar olan ceza hukuku süreçlerinde yargı sisteminin isteksiz, yavaş ve ayrımcı tutumudur. Cis-heteroseksüel sanıkların sahip olduğu güvencelere LGBTİ+ mağdur, katılan veya müştekilerin sahip olmaması, bir eşitlenmeye değil eşitsizliğe yol açmaktadır. Görüşmelerde bir hak sahibinin şu ifadesi, durumun net bir özeti niteliğindedir:

"Polisle, savcıyla ve hakimle karşılaştığım yerde şunu düşünüyorum. Benim başıma bir iş gelebilir ve haklı girdiğim yerden elimde kelepçeyle çıkabilirim. Öyle bir durum var. Gözlemliyorum ve diğer LGBTİ+'ların deneyimlerinde de benzerlikler var. Adliye seni korkutmak için yaratılmış bir binaya dönüşüyor."

Başka bir hak sahibi ise aynı duyguyu şu şekilde ifade etmiştir:

"Polis zaten yok sayıyor. Başvuruyu almıyor. Biz mağdur olarak gittiğimiz zaman bile bir anda gözlerinde suçluya dönüşüyoruz."

Öte yandan ceza hukuku mekanizmalarında "maktul" olarak adlandırılan nefret cinayeti nedeniyle hayatını kaybetmiş kişilerin yargı süreçlerinde temsili, mirasçısı konumundaki atanmış aile bireyleri aracılığıyla yürütülmektedir. Ancak, translar başta olmak üzere LGBTİ+'ların maktul konumunda olduğu davalarda aileler davayı takip etmemekte, hatta zaman zaman nefret cinayetlerinin şüphelisi konumunda olmaktadır. Bu durumlarda sivil toplum kuruluşlarının, davaya katılan sıfatıyla dahil olmaları özel önemdedir. Ne var ki yargı sistemi katılma taleplerini ancak mirasçılık haklarıyla ilişkili olarak ele aldığından veya bu gerekçeye sığındığından, LGBTİ+ hakları alanında çalışan derneklerin katılma taleplerini sistematik olarak reddetmektedir. Bu da LGB-

²⁰ <https://www.birgun.net/haber/rtuk-ten-skandal-kamu-spotu-lgbti-lari-hedef-alan-mitingin-propagandasini-yaptirdilar-401996>

²¹ (Onurhan Solmaz, B. No: 2012/1049, 26/3/2013)

²² <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?KelimeAra%5B%5D=onurhan+solmaz>

²³ <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-202813>

Ti+'ların adalete erişimi için bir başka engeli açığa çıkarmaktadır. Oysa İHAM, sivil toplum kuruluşlarının katılma talebi konusunda hak alanını genişletici bir yorum yapmaktadır.²⁴

Yargısal Olmayan Mekanizmalar

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu: Kısa adı TİHEK olan kurum, 6 Nisan 2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan kanun ile insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere kurulmuştur. Kuruluş kanunu cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılığı yasaklamıştır. Kanun metninde ayrımcılık genel olarak değil, belirtilen kimlik özelliklerine dayanması halinde yasaklanmıştır, dolayısıyla kanunun mevcut hali Anayasanın "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." içerikli 10. maddesindeki kanun önünde eşitlik kriterini karşılamamaktadır. TBMM Genel Kurulunun 6 Nisan 2016 tarihli oturumunda kabul edilen kanuna karşı ana muhalefet partisi tarafından iptal davası açılmış ise de²⁵, ayrımcılık formlarını sınırlı olarak sayan ve yukarıda alıntılanan üçüncü maddenin Anayasaya aykırılığı iddia edilmediğinden, Anayasaya aykırılık sorunu henüz incelenmemiştir. Kurum, aynı isimle anılan bir kurul ve başkanlık tarafından yönetilir.

TİHEK, bu sınırlı ifadeyi gerekçe göstererek sistematik olarak LGBTİ+'ların başvurularını kabul edilemezlikle karşılamakta²⁶, bu kararlara karşı açılan davalarda idare mahkemelerince reddedilmektedir. Dolayısıyla TİHEK, LGBTİ+'lar açısından etkililiği bir yana, bir başvuru mekanizması niteliğine sahip değildir. Ulusal insan hakları ve eşitlik kurumlarını Paris Prensipleri ışığında izlemek ve sınıflandırmak için kurulmuş İnsan Hakları Ulusal Kurumlarının Küresel İttifakının en güncel²⁷ değerlendirme raporuna göre TİHEK, ulusal insan hakları kurumlarının taşıması gereken kriterleri tam olarak yerine getirmemesi nedeniyle A sınıfı başvuru mekanizması değildir. Ayrıca, birinci ve ikinci başkanı da dahil kurulun on üyesinden sekizi erkektir.

Kamu Denetçiliği Kurumu: Kısa adı KDK olan kurum, TİHEK'ten farklı olarak idari para cezası ve habersiz ziyaret gibi yetkilere sahip değildir. Görevi, kamu kurum ve kuruluşlarının eylem, işlem veya eylemsizliklerinin yol açtığı hak ihlallerini de kapsayacak şekilde menfaat sahiplerinin yargı yoluna başvurmadan önce yaptığı idari başvurularını incelemek, karara bağlamak ve gerek görürse ilgili kamu kurumuna tavsiyede bulunmaktır. Kurul kararları bağlayıcı değildir ve sorumlular hakkında yaptırım kararı veremez. KDK LGBTİ+'lar açısından etkili bir kurum değildir. Örneğin, yakın zamanda bir hastaneye muayene için başvuran bir kişinin HIV statüsünün rızası dışında kız arkadaşı ile paylaşılması nedeniyle yapılan bir şikayeti "*Sağlık hizmetlerinden yararlanan kişilerin daha çok özel hayatı ile ilgili bilgilerin açıklanmamasını, bilinmemesini ve bu bilgilere başkaları tarafından ulaşılmamasını istemeleri, hekimlerin de hastalarına ait tıbbi bilgileri üçüncü kişilere açıklamamaları esas olmakla birlikte bulaşıcı bir hastalığa yakalanmış ve bu hastalığı başkalarına da bulaştırma ihtimalinin olması durumunda da duruma vakıf olan hekimin, hastasının teşhis ve tedavisine yönelik bilgileri üçüncü kişilere açıklamasında KVKK'nın, Hasta Hakları Yönetmeliği'nin, Hekimlik Meslek Etiği Kurallarının ve diğer mevzuatın ilgili maddeleri doğrultusunda bir mahzur bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.*" gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur.²⁸

²⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-153633>

²⁵ (AYM, E.2016/132, K.2017/154, 15/11/2017)

²⁶ <https://kaosgl.org/haber/tihkek-cinsel-kimlik-ayrimcilik-temeli-sayilamaz>

²⁷ <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/NHRI/StatusAccreditationChartNHRI.pdf>

²⁸ <https://kaosgl.org/haber/kamu-deneticiligi-kurumu-ndan-hiv-le-yasayan-kisilerin-mahremiyet-haklari-ihlal-eden-skandal-karar>

TBMM Bünyesindeki Denetim Mekanizmaları: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu²⁹, Dilekçe Komisyonu³⁰ akla gelen ilk örneklerdir. İnsan Hakları İnceleme Komisyonunun en güncel faaliyet raporu 2020 tarihli dir.³¹ Rapor incelendiğinde komisyonun insan hakları etkisi yaratmak konusunda oldukça işlevsiz olduğu dikkat çekmektedir. Başvuru içerikleri incelendiğinde cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet karakteristiği veya ifadesi konulu başvurunun yer almadığı veya varsa bile farklı sınıflandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu komisyonların kendi yayımlamış oldukları faaliyet raporlarına göre insan hakları etkisi bakımından somut işlevinin olduğuna dair herhangi bir emare bulunmamaktadır.

Bu çerçeveden bakıldığında LGBTİ+'ların, yargısal olmayan insan hakları mekanizmaları konusunda erişim kanallarının bulunmadığını söylemek mümkündür.

HAK SAHIPLERİ VE AVUKATLAR AÇISINDAN GÖRÜNÜM

Çalışma kapsamında sekiz hak sahibi ve alanda çalışan sekiz avukatla, hazırlanmış standart sorular üzerinden yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirildi. Bu görüşmeler farklı zamanlarda gerçekleştirildi, dolayısıyla yanıtlar birbirinden etkilenmeksizin özel görüşmelerde verildi. Ne var ki kimi zaman verilen örnekler de dahil olmak üzere tek bir ağızdan çıkmışçasına kullanılan ifadeler esas olarak LGBTİ+'ların adalete erişimiyle ilgili sorunun yapısal olduğunu da ortaya koymaktadır. Yukarıda kısmen beyanlara doğrudan yer verdiğimiz görüşmelerin bir bütün olarak ortaya koyduğu tabloyu gerek hak sahipleri gerekse de avukatlar perspektifinden ayrı ayrı yansıtmak, raporu daha da anlaşılır kılacaktır.

HAK SAHIPLERİ

Örneklemedeki tüm katılımcıların hemfikir olduğu konu, LGBTİ+'ların adalet sisteminde yargılanmaları hızla ilerlerken, hak arama süreçlerinin son derece yavaş ilerlediğidir. Esat-Eryaman davası, Ahmet Yıldız'ın katledilmesi davası veya 2013'te erişim engeli getirilen Grindr uygulaması için Anayasa Mahkemesine 2015'te yapılan bireysel başvurunun 2023 itibarıyla hala karara bağlanmaması örneğinde olduğu gibi, adalet mekanizmasının bütün kademelerinde LGBTİ+'lar sistematik ayrımcılığa uğratılıyor. Kolluk kuvvetleri, savcılık ve yargılama aşamasında hakimlerin, LGBTİ+'lar tarafından toplanması talep edilen delilleri toplama konusundaki isteksizliği, yargı sürecini bir bütün olarak adil olmaktan çıkarıyor.

Hak sahiplerinin vurguladığı bir diğer konu ise sonucu başarı olarak nitelenen adli süreçlerin bir politika veya uygulama değişimini doğurmaması. Onur yürüyüşü yasaklama kararlarının idare mahkemelerinde iptal edilmesinin valiliklerin yeni yasaklama kararları almasına engel olmaması veya onur yürüyüşlerinde gözaltına alındıktan sonra aktivistlerin beraat etmesinin sonraki onur yürüyüşlerinin gerçekleştirilmesini sağlamaması; LGBTİ+'ların eriştikleri adalet mekanizmalarında kağıt üzerinde elde ettikleri "başarılı" sonuçların dahi hayatlarında pozitif bir ilerlemeye yol açmaması.

Bu tablo, hak sahiplerinin yakın çevrelerinin veya parçası olduğu komünitenin de onları adalet mekanizmalarına başvurmak konusunda cesaretlendirmemesi sonucuna yol açıyor. Çünkü tıpkı

29 <https://www.tbmm.gov.tr/ih-tis-komisy onlari/lcerik/ih-tis-komisy onlari-kadin-erkek-firsat-esitligi-komisy onu-hakkında/kadin-erkek-firsat-esitligi-komisy onu/f72877d1-b499-037b-e050-007f01005610>

30 <https://www.tbmm.gov.tr/Komisy on/Dilekce-giris>

31 https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisy onlar/insanHaklari/docs/2021/faaliyet_raporu_27._donem_1_%20devre.pdf

hak sahipleri gibi hak sahiplerinin yakın çevresi de adalet mekanizmalarının işlevselliği konusunda aynı somut dayanağı olan kuşku ve kaygıları paylaşırken, bu mekanizmalara başvurmanın yeni ayrımcı muamelelerle karşılaşma riskine neden olacağını düşünmekte.

LGBTİ+'lara dönük nefret motivasyonlu suç eylemlerindeki haksız tahrik uygulamaları ise ceza politikasının adalete erişimi engelleyecek şekilde yapılandırıldığını ortaya koymakta.

Sivil toplumla ilişkili olmayan özneler ulaşmanın zorluğu, görüşmecilerin tamamının sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkili kişiler olması sonucuna yol açtı. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşlarındaki avukat varlığı, öznelerin gerek hukuk okuryazarlığı gerek avukattan alınan destek sürecinde hak temelli ilişki kurulması gerekse de temel hukuk bilgisi konusunda belirli bir seviyenin varlığına işaret etmektedir. Ancak devletin sivil toplum ve özel olarak LGBTİ+ hak örgütleri üzerindeki baskısı ve bu örgütlerin hak temelli faaliyetlerini kriminalize etme çabaları karşısında, öznelerin örgütlerle ilişkisinin sınırlı olduğu gerçeği, temas kurulan örneklemin Türkiye'deki LGBTİ+ toplumunun genelini yansıtmadığı sonucuna yol açmaktadır.

Görüşme yaptığımız LGBTİ+ öznelerin tamamı, tarafı oldukları hukuki süreçlerinde ayrımcı dile karşılaşmış; meramını anlatmaktan alıkonulmuş; cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği üzerinden dışlanmış veya ötekileştirilmiş; şikayetlerini ifade etmek konusunda baskılanmış; özellikle ceza yargılaması süreçlerinde kamu görevlilerinin ilgisizliği veya yok sayma davranışlarıyla motivasyonları kırılmıştır. Görüşmecilerin hiçbiri adalet mekanizmasının LGBTİ+ kapsayıcı olduğunu düşünmemekte hatta yapısal olarak LGBTİ+ dışlayıcı olduğunu düşünmekte, istisnai örneklerin varlığını ise kişisel yaklaşımlara bağlamaktadır. Dolayısıyla devlet yöneticilerinin LGBTİ+fobik tutumlarının yargıyı da etkisi altına aldığı, hatta yargı mekanizmalarının devlet yöneticilerinden ayrı olarak homofobi/transfobi üretim mekanizmalarına dönüştüğü görülmektedir. Bu durum, LGBTİ+'ların yargı mekanizmalarına başvurmasına dönük motivasyonu ortadan kaldırmaktadır.

Bir hak sahibi trans kadınlara dönük ayrımcı süreç için şu ifadeleri kullanmıştır:

"Fail erkekleri, saldırganları koruyan, gözeten ya da onunla ortalama bir ilişkilene zeminini kurarken translar daha çok kriminalize ediliyor. Trans kadınlar söz konusu olduğunda, kadınlara uygulanan muamele ve olay çıkartan erkeklere uygulanan muamelelerin harmanlanarak yansıtıldığını görüyoruz. Cinsel taciz örüntüsü sergileniyor ve erkeği kontrol altında tutarken uyguladığı işkenceyi trans kadınlara da aynı oranda sergiliyor."

Bu noktada önemli bir ayrıntıya dikkat çekilmelidir. Alternatif çözüm metotları olarak ceza hukuku süreçlerinde "uzlaştırıcı", hukuk uyuşmazlıklarında ise "arabuluculuk" birer kurum olarak Adalet Bakanlığı tarafından güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Hak sahiplerinin anlatımlarından, uzlaştırıcıların LGBTİ+ kapsayıcı yaklaşıma sahip olmasalar da LGBTİ+'larla daha eşit bir ilişki kurduğu gözlemlenebilmektedir.

Bir görüşmeci, doğrudan cinsiyet kimliği hedef alınarak yapılan ayrımcılıkla ilgili davada elde ettiği olumlu kararın, yani faile ceza verilmesine ilişkin kararın, Türk Ceza Kanunu'nun ayrımcılığa ilişkin 122. maddesinin³² LGBTİ+'lara dönük ayrımcılığı yasaklamaması nedeniyle üst mahkeme tarafından bozulmuş olmasına dikkat çekmektedir. Bu durum yasa yapım sürecinden dışlanmış olan LGBTİ+'ların, yasaların koruma alanından da dışlanmış olmasının en açık örneklerinden biridir. Aynı dışlayıcı anlayışla inşa edilen Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun kuruluş kanu-

³² Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,

b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,

c) Bir kişinin işe alınmasını,

d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

nun LGBTİ+'lardan gelen başvuruları yok saymasının bir sonucu olarak, hak sahiplerinden hiçbirinin, bu idari mekanizmaya başvurmamış olması dikkat çekicidir.

Barolar, LGBTİ+ kapsayıcı bir adli yardım mekanizması inşa etmekten uzaktır. İstisnai örnekler dışında barolar, LGBTİ+'lar açısından hak temelli bir avukatlık pratiğini destekleyici meslek örgütleri yapısından uzaktır.

Yargı masrafları özneleri hak arayışlarından uzaklaştırmaktadır.

Avukat desteğine çoğu zaman birincil yakın çevreden erişilebilmekte, avukat giderleri sivil toplumun avukat istihdamı sayesinde öznelere dönük yük olmaktan çıkabilmektedir. Ancak LGBTİ+ hakları alanında çalışan dernek sayısının Türkiye genelinde on beşten az olduğu; bu derneklerin tümününse avukat istihdam etmediği bilgisi ışığında durumu yorumladığımızda, esas olarak LGBTİ+'ların avukata da erişemediği görülmektedir. Zira görüşme yapılan kişilerden yalnızca biri, o da asgari tarifeye göre avukata ücret ödemesi yapabildiğini belirtmiştir ki bu ücretin de aslında hak edilenden daha az bir ücret olduğunu da vurgulamıştır. Hak sahiplerinin büyük kısmı eğer dernekler tarafından avukata erişim imkânı sağlanmasaydı, yargı süreçlerine başvurmayacağını belirtmiştir. Bazı hak sahipleri, idari yargıda ve hukuk mahkemelerinde dava açan kişinin davayı kaybetmesi halinde kazanan tarafa ödenmesine karar verilen yargılama gideri ve Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi dikkate alınarak belirlenen avukatlık ücretinin, idari yargı ve hukuk yargılamasında adalet mekanizmalarına başvurmak önünde caydırıcı bir etki yarattığına dikkat çekmiştir.

Avukat desteğine onları istihdam eden LGBTİ+ hak örgütlerinden erişmenin beklenebilecek bir sonucu öznelerin avukatların ayrımcı muamelesine maruz kalmamasıdır. Bununla birlikte özneler, barolar tarafından sağlanan ücretsiz avukat desteğine, iletişim sorunları, ayrımcılık, önyargı gibi sebeplerle kuşkuyla yaklaşmakta, barolar tarafından sağlanan ücretsiz avukat desteğine elverişli bir yardım aracı gözüyle bakmamaktadır.

Adli süreçlere bir biçimde erişmiş hak sahiplerinin geneli bir avukat yardımından ücretsiz olarak yararlanma hakkının kendilerine söylenmediğini belirtmiştir. Bu da yasada var olan haklardan kişilerin haberdar edilmesine ilişkin eksikliği göstermektedir.

Öznelerin tamamına yakını özellikle ifade verme, yakalama, şikayetçi olma gibi işlemler için kollukla karşılaşmıştır. Bazısı kolluk güçlerinin kötü muamelesine de maruz bırakılmıştır. Kolluk dahil olmak üzere adli süreçlerde yer alan kamusal öznelerin gerek davranışsal gerekse mesleki tutumları, LGBTİ+'ların adalet mekanizmalarından uzak durması için haklı bir yargıya neden olmaktadır. Kişiler şikayetçi oldukları durumlarda bile ayrımcı muamele deneyimlemelerinin sonucu olarak zorunlu ve kaçınılmaz olmadığı takdirde adli mercilerden uzak durmaktadır.

Hak sahiplerinin üzerinde mutabık olduğu bir diğer konu ise zaten sistematik olarak LGBTİ+ dışlayıcı olan adalet mekanizmalarının; devlet yöneticilerinin ve iktidar koalisyonunun lider kadroları ve genel başkanlarının LGBTİ+'lara dönük nefret söyleminin arttığı dönemlerde daha da dışlayıcı, önyargılı, düşman muamelesi yapan bir forma büründüğüdür. Bu durum cezasızlık veya idari yaptırımsızlıkla tolere edilen nefret söyleminin artması ile hak sahiplerinin adalet mekanizmalarından uzak kalması arasındaki analitik ilişkiyi net olarak ortaya koyuyor.

AVUKATLAR

LGBTİ+ hakları alanında çalışan avukatların müvekkilleriyle ilişkilendirme durumları büyük ölçüde idari davalar veya şikâyeteye tabi olmayan suçlamaların yöneltildiği ceza davaları ve bunların hazırlık soruşturmaları çerçevesinde olmaktadır. Her iki dava tipinin de devletin, yurттаşla kurduğu hiyerarşik ilişkinin ürünü olduğu dikkate alındığında, hak sahiplerinin avukatlarla ilişkilendirme motivasyonlarının uğratıldıkları hak ihlalleri ile ilgili olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bu anlamda avukatlık kurumu ve onların meslek örgütü olan barolar, LGBTİ+'ların adalete erişiminde önemli bir işleve sahiptir. Aynı zamanda bir kamu kurumu olan baroların bu işlevinin asgari standartları karşılayacak ölçüde yerine getirilmemesi, devletin pozitif yükümlülüklerini yerine getirmemesi anlamına da gelmektedir. Barışçıl ve şiddetsiz toplantı yürüyüşü olan 2022 İstanbul Onur Yürüyüşüne yapılan polis müdahalesi ile gözaltına alınan 373 eylemciden son 150'sinin ifade alma işlemine yalnızca dokuz avukatın katılmış olması, baroların işlev eksikliğine dikkat çekmektedir.

Burada LGBTİ+ mülteci ve sığınmacıların dosyalarındaki istisnai durum, esas olarak baroların kendilerinin adalete erişim mekanizması olarak görüp görmediği konusunda kuşku uyandırmaktadır. Bu noktada bir görüşmecinin geri bildirimini çarpıcıdır:

"Mülteci LGBTİ+'ların haklarında verilen uluslararası koruma başvurusunun reddi, sınır dışı, idari gözetim gibi kararlara karşı itiraz için adli yardıma yönlendirme yapıyoruz. Sonuç aslında ilden ile değişiklik gösteriyor. BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) ile TBB'nin (Türkiye Barolar Birliği) birlikte yürüttüğü proje kapsamında belli illerde mültecilerin adli yardım taleplerinde avukat ücretleri bu proje kapsamında karşılanıyor. Tabii ki konu bakımından sınırlamalar mevcut bu projede. Projeye dahil olan illerde adli yardımdan avukat atanması konusunda sorun yaşanmıyor genel olarak. Ancak projeye dahil olmayan illerde avukat atanması konusunda ciddi sorunlar yaşanıyor ve çoğu zaman adli yardım talebi olumsuz sonuçlanıyor. Hatta projenin devam etmediği, askıya alındığı zamanlar projeye dahil olan illerde de sorun yaşadık. Sınır dışı gibi hayati konularda bile avukat atanmadığı oldu. Fakat proje olmadığı dönemlerde de adli yardımdan avukat görevlendiren barolar oldu (Ankara Barosu, İzmir Barosu gibi)."

Öte yandan mülteci ve sığınmacı LGBTİ+'lar açısından şikayetçi sıfatıyla olsa dahi ceza soruşturmasının süjesi olmanın bir sınır dışı edilme nedeni olarak nitelenebilmesi, bu kişiler açısından yargı sisteminin, uzak durulması gereken bir adalete erişim mekanizması olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum bir avukat tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

"Aklımda çok net bir örnek var. Bir mülteci trans saldırıya uğradığı için polise gidiyor. Polis saldıran vatandaş o da senden şikayetçi olursa hakkında sınır dışı kararı verilir diyor ve o da şikayetten vazgeçiyor. Ben polis saçmalamış diyemiyorum. Çünkü gerçekten herhangi bir sebepten bir mültecinin hakkında soruşturma açıldığında buna bağlı olarak sınır dışı kararı verilebiliyor. Soruşturma sonucunda takipsizlik verilse bile."

Hak sahipleriyle yapılan görüşmelere paralel olarak avukatlarla yapılan görüşmelerde de dikkat çeken bir diğer nokta, adalet mekanizmalarındaki kamu görevlilerinin- ki buna bina girişlerindeki güvenlik veya danışma görevlilerinden mahkeme başkanlarına dek geniş bir yelpaze dahildir - LGBTİ+'lar söz konusu olduğunda saldırgan olarak nitelenebilecek bir üslupla kişilere yaklaştığıdır. Bu durum, adalete erişim mekanizmasının her aşamasında hissedilen, onun kimyasını değiştiren bir etki yaratmaktadır. İfade alma işlemlerindeki provokatif ve kişilerin kimliğini aşağılayan sorulardan veya soru sorma biçimlerinden; ısrarlı olarak ve gerekmediği halde kimlik ismi ile seslenmeye; sözlü veya psikolojik tacize; şikayet veya beyan almaktan kaçınmaya; kişiyi ciddiye almamaya; şiddet kullanılarak yakalama ve gözaltı işlemi yapmaya; gözaltı giriş ve çıkış işlemlerindeki adli tabipteki muayene süreçlerine kadar çok çeşitli yöntemlerle uygulanan damgalama, önyargı ve ayrımcılık, adalete erişim sürecini bir bütün olarak LGBTİ+'ların insan onuruna yaraşır şekilde erişemeyecekleri bir forma büründürmektedir. Bir avukat durumu şöyle özetlemektedir:

“Şiddet gören danışanların karakolda ifadeleri alınmıyor ve ifadelerinin alınmaması da bir ayrımcılık olmakla birlikte ifadenin alınmama gerekçesini genelde görünüşleri giyim tarzları, tabii bunu polislerin ağzından söylüyorum. Taktıkları küpeye dair uyarılar, takmayı ver, böyle olamayı ver. Ya da mesela çok yakın, buna ne denir, öğrenilmiş çaresizlik mi denir, polisin en iyi hali, bu çaresizliği yüklediği diyaloglar olabiliyor.”

Adalet mekanizmalarındaki kamu görevlilerinin, heteronormatif devlet pratikleri üzerinden ürettikleri normal-anormal ikiliği; “normal” olarak gördükleri yurttaşlar için açtıkları hareket alanını LGBTİ+’lar için açmama şeklinde kendini gösterebilmektedir. Örneğin hafif olarak nitelenebilecek belirli suç tiplerinde LGBTİ+ olmayan kişiler telefon, SMS gibi yöntemlerle karakollara davet edilebilirken, LGBTİ+’lar söz konusu olduğunda karakola zorla getirme gibi yöntemler ön plana çıkmaktadır.

Özellikle ailelerine açık olmayan LGBTİ+’ların adli mekanizmalara başvurması, ilerleyen süreçte yapılan yazışmaların devlete ait nüfus kayıt sisteminde yer alan adreslere gönderilmesi ihtimalini içermektedir. Bu da ailesiyle yaşayan LGBTİ+’ların adalet mekanizmalarına başvurma motivasyonunu azaltan bir etkidir.

LGBTİ+’ların adalet mekanizmalarına ve bunların etkililiklerine olan güvensizliği, hak sahipleriyle yapılan görüşmelerde de dikkat çeken bir başlık olmuştur. Hak sahiplerinin bu yaklaşımı, avukatların hak sahipleriyle ilgili gözlemleriyle de örtüşmektedir. Adaletin gerçekleşmeyeceğine dair inancın veya deneyime dayalı bilginin keskinleştiği noktada avukatlar açısından da hukuki destek süreci zorlaşabilmektedir. Hak sahiplerinin bir kısmı da kendisini, egemen heteronormatif yapının etkisiyle zaten varoluşları itibarıyla potansiyel suçlu olarak görmektedir. Özellikle trans seks işçileri açısından belirgin olan bu durumu, alandan deneyim aktaran bir avukat, müvekkillerinin ağzından şöyle ifade etmiştir:

“İstediğim kadar ben yazılan idari para cezalarında itiraz edeyim ve kazanayım benim hayatımın olağan akışında ben bir trans seks işçisiysem ben düzenli olarak karakola gidip iki üç saatimi karakolda geçirmek var, öyle durum olunca da adalete erişim inancı kalmıyor.”

Başta da belirtildiği üzere hak sahiplerinin avukatlarla karşılaşma anları, genellikle başka haklara erişme amacıyla söz konusu olmaktadır ki bu da esas olarak adalete erişim hakkının diğer haklarla olan organik bağlantısını da ortaya koymaktadır. Nitekim bireysel başvuruları incelemekle görevli AYM ve İHAM’ın verdiği kararların içerikleri de yargılama veya soruşturma süreçleriyle yakın ilişkilidir. Zira bu mahkemeler kendilerine ikincil bir vasıf atfederek, hak sahiplerinin hak arayışını öncelikli olarak ulusal yargı mercilerinde gerçekleştirmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu tespitten hareketle adalete erişim konusundaki engellerin, ilk anda ve doğrudan hak ihlali yol açtığı durumlar da vardır. Örneğin trans seks işçilerinin idari bir yargı süreci sonunda iptal ettirebildikleri ev mühürleme veya kapatma davaları böyledir. Seks işçiliği yaptığı için mühürlenen evinde aynı zamanda yaşamakta olan translar açısından ev kapatma davalarında hızlı sonuç alınmaması, barınma hakkının da ihlali anlamına gelmektedir. Yapılan görüşmelerde avukatlar durumu *“Burası aynı zamanda barınma alanı, bu müdahale aynı zamanda barınma hakkının ihlali, çalışma hakkının ihlali gibi bir yerden gidemedik, pandemide bile gidemedik. Denedik ama olmadı.”* şeklinde özetlemiştir.

Adli yardım süreçleriyle ilgili olarak avukatların geri bildirimini ile hak sahipleriyle yapılan görüşmelerin sonuçları büyük ölçüde örtüşmektedir. Hak sahipleriyle yapılan görüşmelerde varılan sonuç, öznelere avukatlara erişiminin büyük ölçüde LGBTİ+ hak örgütlerinin sürdürdüğü hukuki destek programları aracılığıyla olduğu şeklindedir. Yani hak sahibinin avukatla buluşması - bu

çalışmadaki örneklem baz alınırsa büyük ölçüde dernekler üzerinden olduğu için - avukatın hak sahibine ücretsiz hukuki destek için yönlendirme yapması zaten beklenemez. Dolayısıyla bu konudaki bilgiyi açığa çıkartacak olan, baroların kendi istatistiki bilgileridir. Bu Avukatlık Kanunu kapsamındaki adli yardım başvuruları bakımından böyledir. Ancak avukatlarla yapılan görüşmelerde, avukatların müvekkillerini HMK kapsamında yargı harçlarının adli yardım bütçesinden karşılanması için yönlendirmediği de görülmektedir. Fakat buradaki belirleyici motivasyonun, hak sahiplerinin hele ki en başta yargılama giderlerini bir şekilde bir araya getirebildiyse, adli yardım başvurusu için mahkemece yapılacak ekonomik sosyal durum araştırması nedeniyle kolluk gücüyle karşılaşmama, gelir durumunu belgelendirmek için evrak toplamama, adli yardım başvurusunun reddi halinde üst mahkemede itiraz süreçlerini işleterek adalet mekanizmasının fobik yüzleriyle yeniden karşılaşmalardan kaçınma olduğunu dikkate almak gerekir. Dolayısıyla hak sahiplerinin, adli yardım başvurularının homofobik/transfobik motivasyonla reddedilip reddedilmediğine ilişkin bir bilgiyi bu çalışma kapsamında açığa çıkarmak mümkün olmamıştır. Fakat şu da eklenmelidir; adli yardım taleplerinin hangi ölçüde reddedildiği, özellikle Türk Medeni Kanunu'nun 40. maddesi kapsamında yapılan ve kanundaki ifadesiyle "Cinsiyet değişikliği" olarak adlandırılan başvurular için yapılan adli yardım taleplerinin hangi oranda karşılandığına dönük bir istatistik mevcut değildir. Avukatlarla yapılan görüşmelerde bir istisna olarak öğrenci olan hak sahiplerinin adli yardım başvurularının kabul edilme eğiliminin daha fazla olduğu görülmektedir. Bir avukat bunu *"Üniversite öğrencilerinde genelde adli yardım talebi kabul edildi. Ama adli yardım şartlarına uymayan, maaşı ve geliri olan müvekkilerimde adli yardım başvurularım reddedildi. En son cinsiyet uyum süreci devam vardı. Üniversite öğrencisiydi kişi. Hâkim adli yardım talebi reddine gerekçe olarak avukata para verebiliyorsa adli yardım talebine de başvurmasını gibi bir karar verdi. Ben buna itiraz ettim ve itirazım kabul edildi."* şeklinde ifade etmiştir. Bu ifade içerisinde dikkat çekici diğer husus ise sivil toplum kuruluşlarından doğru avukata erişen hak sahiplerinin adli yardım başvurularında, avukatla temsil edilmenin harçlar için yapılan adli yardım başvuruları için engele dönüşmesidir.

Dernekler tarafından üretilen hukuk bilgisinin, teknik bir anlatımdan uzaklaştığı ölçüde hak sahiplerine ulaşabildiği ve yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Bu da sivil toplum kuruluşlarının önemli bir işlevi yerine getirdiğini ortaya koymaktadır. Ancak adalet mekanizmalarına erişim konusunda özellikle bilginin yurttaşla buluşma anlarında temel sorumluluğun sivil toplumdan çok Adalet Bakanlığı ve barolarda olduğu dikkate alındığında, devlet kurumlarının yurttaşlarda hukuk okur yazarlığında belli bir hedefi olmadığı görülmektedir.

Avukatların ortak görüşü, homofobi ve transfobinin ülkeyi yönetenler tarafından teşvik edildiği, yaygınlaştırıldığı, örgütlendiği ve nefret söyleminin yaygınlaşarak etkisinin arttığı bir atmosferde, LGBTİ+'ların adalet mekanizmasına ve gerçek anlamda bir adalete erişiminin oldukça zor olduğu şeklinde. Bu hak sahiplerinden alınan geri bildirimlerle de örtüşmektedir. Onarıcı adalet mekanizmaları yoktur, adalete erişim için tek adres mahkemeler olarak görünmektedir ve kendisi de ihlal üreten mahkemelere başvurunun tek yöntem oluşu LGBTİ+'lar açısından bir kısır döngü anlamına gelmektedir. Öte yandan onur yürüyüşü yasaklarının iptaline rağmen sonraki yürüyüşlerin yasaklanması veya yürüyüşe katılması nedeniyle yargılanan LGBTİ+'ların beraat etmesine rağmen sonraki barışçıl ve şiddetsiz onur yürüyüşlerinde yasadışı olarak gözaltına alınmaları, adalete erişim bakımından yegane mekanizma olan yargı sisteminin de aslında işlevsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Sistem adalete erişim için mahkemeleri işaret etmekte ancak o mahkemelerin kararların da genel olarak uymamaktadır.

LGBTİ+'lar açısından yasal güvence ve politika yokluğunun, hukukun mahkemeler kanalıyla inşa eden avukatlar, siyasetin etkisi altındaki mahkemelerin ürettiği içtihatların da LGBTİ+'ların adalete erişimini kolaylaştıran bir zemin yaratmadığına dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, LGBTİ+ların adalete erişimde yaşadığı öznel zorlukları, haklara eşit şekilde erişime engel oluşturan veya işlemeyen adalet mekanizmalarını tespit etmek ve bunlara dair çözüm ve tavsiyeleri oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır. Raporda detaylıca ortaya koyulduğu gibi, yargı süreçlerini ve ceza soruşturmalarını da kapsayan şekilde adalete erişim, LGBTİ+'lar açısından etkili ve işlevsel olmaktan uzaktır. Barolar ve mekanizmanın parçası olarak avukatlar da bu işlev yoksunluğunun veya eksikliğinin birer taşıyıcısı konumundadır. Özellikle nefret söylemi veya ayrımcı eylemler söz konusu olduğunda alternatif adalete erişim mekanizmaları olan dilekçe hakkı, meclis komisyonları veya TİHEK, KHK gibi kamusal mekanizmalar da LGBTİ+'lar açısından işlevsiz kalmaktadır. Bunun yanında, hak sahipleri ve avukatların da belirttiği gibi adalete erişim oldukça masraflı bir süreçtir. İstihdamda sistematik olarak ayrımcılığa uğrayan veya evlilik eşitliği, sivil birliktelik gibi haklarından yararlanamamanın sonucu olarak miras haklarından yoksun kalan LGBTİ+'lar açısından bu masraflarla baş etmek mümkün değildir. Bunun yanında, insan hakları ve hukuk alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sağladığı avukatlık hizmetlerinin olmaması halinde avukata erişim de bir sorun olarak kendini göstermektedir. Sorun şu ki, Türkiye'de erişilebilir hukuki destek veren LGBTİ+ hak örgütleri sınırlı sayıdadır ve yalnızca birkaç şehirde faaliyet gösterebilmektedir. Bu durum, LGBTİ+ hak örgütlerinin bulunmadığı veya varolan örgütlerin nitelikli bir hukuki destek verecek kaynağa sahip olmadığı şehir ve bölgelerdeki LGBTİ+'lar açısından avukata erişim imkanının da olmaması anlamına geliyor. Üzücü olan ise, bu kapsama Türkiye nüfusunun çok büyük kısmını dahil etmek mümkün.

Mekanizmalara erişim ise LGBTİ+lar için yeniden ihlal üreten bir süreç anlamı taşımakta. Kolluk süreçleri de dahil yargı mekanizmasıyla ilişkili kamusal her türlü mekanizma, LGBTİ+lar için erişilmesi zor; erişildiği durumda ise LGBTİ+ların karşılaştığı önyargı ve dışlayıcı yaklaşımlar nedeniyle olumlu sonuç üretmekten oldukça uzak.

Raporda vurgulandığı gibi, Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin kararlarıyla yapısal olarak sorunlu olduğunu zaten bildiğimiz adalete erişim hakkı, söz konusu LGBTİ+'lar olunca erişilmesi daha da zor ve imkansız mekanizmalar anlamına geliyor.

Karar alıcıların toplumsal çeşitliliği dışlayan, yok sayan hatta LGBTİ+'ları nefret objeleri olarak hedefleyen yaklaşımları, bir yandan kapsayıcı politikaların üretilmemesine sebep olurken diğer yandan uygulayıcıların da mekanizmaların kendisini ihlal üreten bir araç olarak kullanması anlamına geliyor.

Sonuç olarak, hiç kimse için etkili, nitelikli bir işleve tekabül etmeyen adalete erişim, söz konusu LGBTİ+'lar olunca artan ve kesişimsel hak ihlallerinin üretildiği bir süreç anlamına geliyor.

